

SUN'YI INTELLEKT YORDAMIDA ADABIY MATNLARDAGI RANG BELGILARINING TARJIMAVIY TAHLILI

Sabrina FAYZIYEVA

O'zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti
Magistratura 2-bosqich talabasi
sfayzieva230@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt vositalarining adabiy matnlarda uchraydigan rang belgilarini tahlil qilish va ularni tarjima jarayonida kontekstual moslashtirishdagi roli yoritiladi. Rang obrazlari adabiy matnning semantik, stilistik hamda konnotativ qatlamlarini shakllantiruvchi muhim lingvopoetik birlik hisoblanadi. Sun'iy intellekt yordamida ingliz va o'zbek adabiyotlarida rang nomlarining qo'llanishidagi ma'no tafovutlari, metaforik va ramziy ma'nolar aniqlanib, ularni tarjima jarayonida ekvivalentlashtirishning optimal yo'llari ko'rsatildi.

Kalit so'zlar: rang belgisi, sun'iy intellekt, tarjima, konnotatsiya, adabiy matn, NLP.

Kirish

Adabiy matnlarda rang belgilari muallifning badiiy niyatini, estetik qarashlarini, milliy tafakkur unsurlarini ifodalovchi muhim lingvopoetik vosita sanaladi. Rang nomlari ko'pincha denotativ ma'nodan tashqari konnotativ, ramziy, madaniy va emotsional yuklamaga ega bo'ladi. Nida (1964) ta'kidlaganidek, tarjimadagi eng murakkab jarayonlardan biri – yashirin ma'no qatlamlarini to'liq yetkazishdir (Nida, 1964). Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt vositalarining tarjima jarayoniga kirib kelishi rang belgilarini chuqur semantik tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Asosiy qism

Rang belgilari lingvomadaniy tafakkur bilan bog'liq bo'lgani uchun ularni tarjima qilishda ko'pincha madaniy nomuvofiqlik kuzatiladi. Berlin va Kayning ranglar evolyutsiyasi haqidagi mashhur tadqiqotiga ko'ra, har bir tilda rang kategoriyalari ijtimoiy, estetik va antropologik omillar ta'sirida shakllanadi (Berlin & Kay, 1969).

Masalan, ingliz tilidagi "white wedding" iborasi o'zbek madaniyatida ekvivalent ko'rinishda mavjud bo'lsa-da, 'oq' rangning semantik yuklamasi turlicha bo'lishi mumkin. Ingliz madaniyatida u poklik va bag'rikenglik ramzi sifatida qaralsa, o'zbek an'alarida oq rang ko'proq muqaddaslik va ezgulik bilan bog'lanadi (Lakoff & Johnson, 2003).

Adabiy matnlarda rang tasvirlarining konnotativ ma'nosi ko'pincha metaforik ifodalar orqali kuchaytiriladi. Masalan, 'black mood' iborasi so'zma-so'z tarjimada 'qora kayfiyat' deb berilishi mumkin, biroq adabiy kontekstdagi ma'nosi 'xafalik' yoki 'tushkunlik holati'ni bildiradi. Newmark (1988) buni tarjimada 'kontekst ustuvorligi' tamoyili bilan izohlaydi (Newmark, 1988).

Sun'iy intellektning rang belgilarini tarjima qilishdagi roli

Zamonaviy sun'iy intellekt modellarining (ChatGPT, Gemini, LLaMA) asosiy ustunligi – ular katta matn korpuslari asosida ranglarning konnotativ aloqalarini aniqlay olishi va semantik jihatdan eng maqbul ekvivalentni taklif qilishidir. Masalan, 'in the blue twilight' iborasi SI tomonidan avtomatik ravishda konnotativ jihatdan tahlil qilinib, uning eng mos

tarjimasi sifatida 'qorong'ulashgan moviy shafaq' varianti taklif qilinadi. Bu esa tarjimonning kontekstni chuqur tushunishiga ko'mak beradi (OpenAI, 2024).

Sun'iy intellekt shuningdek, korpus lingvistikasida qo'llaniladigan 'semantic embeddings' orqali rang belgilarining assotsiativ maydonini aniqlaydi. Rumelhartning kognitiv sxemalar haqidagi nazariyasiga ko'ra, so'zning haqiqiy ma'nosi uning mental sxema ichidagi o'rniga qarab belgilanadi (Rumelhart, 1980). SI modellarida ham aynan shu mexanizm ishlaydi.

Rang belgilari bo'yicha iqtiboslar

Shakespeare asarlarida ranglar hissiy fon yaratishda muhim leksik vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, '...a sea of red anger...' kabi satrlar qahramonning ichki kechinmalarini rangli tasvir orqali kuchaytiradi (Shakespeare, 1603).

Xemingueyning 'The Old Man and the Sea' asarida 'the dark blue sea' iborasi nafaqat vizual tasvir, balki umid va kurash timsoli sifatida qo'llangan (Hemingway, 1952).

Xulosa

Rang belgilari tarjimasi madaniy-semantik chuqurlikka ega bo'lgan murakkab jarayon bo'lib, sun'iy intellekt vositalari ushbu jarayonni soddalashtirishga xizmat qilmoqda. AI modellarining kontekstual tahlil qilish qobiliyati tarjimon uchun qo'shimcha imkoniyat yaratadi. Ammo SI tarjimonni to'liq almashtira olmaydi, u professional tarjimon faoliyatining samaradorligini oshiruvchi kuchli yordamchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Berlin, B., & Kay, P. (1969). Basic color terms: Their universality and evolution. University of California Press.
2. Hemingway, E. (1952). The Old Man and the Sea. Charles Scribner's Sons.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). Metaphors we live by. University of Chicago Press.
4. Newmark, P. (1988). A textbook of translation. Prentice Hall.
5. Nida, E. (1964). Toward a science of translating. Brill.
6. OpenAI. (2024). Large Language Models and Semantic Analysis: Technical Report.
7. Rumelhart, D. (1980). Schemata and the cognitive processes. Erlbaum.
8. Shakespeare, W. (1603). Othello. London Press.